

Sammenhængskraft i en lokal kontekst

- en teoretisk diskussion af tid, rum og sociale relationer

Brian Worm Ahlquist

Esben Frederiksen

Vejleder: Jørgen Ole Bærenholdt

2. modul / MCP, Geografi, Roskilde Universitetscenter

Efterårssemestret 2006

1	Indledning og motivation	2
1.1	Problemfelt	3
1.1.1	Problemformulering	4
1.2	Projektets opbygning og indhold	5
2	Videnskabsteori og metode	6
2.1	Den videnskabsteoretiske position i projektet	6
2.2	Implikationer af den videnskabsteoretiske position	8
2.3	Begrebslig afklaring og afgrænsning	9
2.4	Tilgang til teori og empiri	9
3	Det lokales konstituering i tid og rum	11
3.1	Det lokale som bosted	11
3.2	Det lokale som arena for social reproduktion	13
3.3	Opsamling	16
4	Sammenhængskraft	18
4.1	TSocial kapital	18
4.2	Civilsamfundet som social og økonomisk drivkraft	19
4.3	Bonding and bridging	20
4.4	Kreativitet er drivkraft bag økonomisk udvikling	22
4.5	Kreativitetens sociale struktur	23
4.6	De fælles værdier – og den kreative etos	24
4.7	Kreativitet: Individuelt fænomen i en social proces med en geografisk dimension	27
4.8	Netværk i temporære bånd	28
4.9	Opsamling	29
5	Konklusion	32
5.1	Perspektivering	35
6	Litteraturliste	37

1 Indledning og motivation

Når strukturreformen træder i kraft 1. januar 2007 ændres vilkårene for den kommunale opgavevaretagelse. Det sker gennem ændringer af det kommunale landkort, den kommunale opgaveportefølje og kommunernes økonomiske rammer. Strukturelt er det hensigten, at kommunerne konsolideres i større og mere bæredygtige enheder, som så får et mere solidt økonomisk såvel som fagligt fundament for at kunne løfte flere opgaver i en fortsat glidende decentraliseringsproces. Samtidig har reformen med et mål som "helhed og sammenhængskraft" sat lokaldemokrati højt op på dagsordenen i kommunerne. Dette betyder, at der i mange kommuner er sat fokus på at nytænke den politiske og administrative organisation.

Det gælder også for de kommuner, hvor vi til dagligt arbejder som udviklingskonsulenter – henholdsvis (ny) Lejre og (ny) Holbæk kommuner. I sidstnævnte kommune har Sammenlægningsudvalget gennem vedtagelsen af en ny fælles vision med titlen "Hos os er der højt til loftet" italesat den nye kommune strukturelle ramme som *"en helhed af by og opland. Holbæk by er kommunens attraktive og dynamiske center for handel, service og arbejdspladser, dens sociale og kulturelle mødested. Et kraftcenter for hele Nordvestsjælland. Oplandet er 17 selvstændigt bæredygtige lokalsamfund, hver med deres egen serviceforsyning og mødesteder, hver med et fællesskab der løfter fælles, lokale opgaver"* (Holbæk Kommune, 2006, uddrag fra Vision).

Flere kommuner har forsøgt at etablere lokale fora for borgerdeltagelse, men det særlige ved modellen i Holbæk Kommune er, at de nye lokalfora er tæt forbundet med det formelle politiske system og opfattes som en integreret del af den samlede politiske styringsmodel. 1) Der afholdes to årlige møder mellem lokalfora og et politisk nedsat dialogudvalg (politisk underudvalg) nedsat af kommunalbestyrelsen. 2) Det enkelte lokalforum har kontakt til én af kommunens seks lokalforakonsulenter (administrativ personale). 3) Yderligere deltager de lokale offentlige institutionsledere på møderne i de forskellige lokalfora.

Ovenstående case er et eksempel på en strategi, hvor en kommunalbestyrelse søger at styrke tilknytning til kommunen gennem understøttelse og fokusering på lokalt determinerede strukturer via facilitering af lokale styringsnetværk. Dette falder i tråd med John Andersen pointe om, at det er nødvendigt, at *"forstå aktørernes handlingsrammer som betinget af de overordnede politiske og økonomiske magtstrukturers 'nedslag i det lokale'. Det aktørfølsomme bottom-up-perspektiv må altså ikke løsrives fra forståelsen af top-down-bestemte rammebetingelser"* (Andersen et al., 2003. p 48).

Når politiske og økonomiske aktører (som f.eks. en kommunalbestyrelse) vælger at inddrage geografisk afgrænsede styringsnetværk i deres beslutningsprocesser, vil dette indvirke på forståelse og vilkår for skabelse af "sammenhængskraft" hos de berørte aktører. Vertikalt gennem det tætte forbund med det formelle politiske system, hvor aktørerne bliver styrket i deres relation og magtposition i forhold til øvrige aktører og horisontalt gennem den tillid, som opbygges mellem aktørerne inden for den opstillede "ramme" indadtil i lokalområdet, bydelen eller kvarteret (Andersen et al., 2003, p 48f og Putnam, 1993, p 173).

1.1 Problemfelt

Ovenstående motivation leder os frem til projektets genstandsfelt, som med udgangspunkt i en teoretisk analyse, søger at finde til en række faktorer, som kan medvirke til at forklare vilkår for skabelse af "sammenhængskraft". Men Sammenhængskraft ytrer sig imidlertid på mange planer i et moderne samfund. Per Schultz Jørgensen fremdrager i artiklen *"Sammenhængskraft er velfærd - og det økonomiske grundlag for den"* tre forskellige planer for anskuelse af sammenhængskraft:

- 1) **Makroplanet**, hvor sammenhængen i samfundet kan iagttages på, hvor mange der er uden for (antal på offentlig overførselsydelse, arbejdsløshed, marginalisering). Andre vigtige aspekter hænger sammen med uddannelse (hvor mange er i gang med en uddannelse?) og social mobilitet (hvor mange bryder en social arv?)

- 2) **Netværksplanet**, hvor det er livskraften i vigtige sociale netværk, der udtrykker sammenhængskraften, f.eks. som deltagelse i demokratiske, politiske og folkelige sammenhænge, som brug af offentlige kulturelle muligheder og tilbud og som aktører i græsrodsorganisationer, frivillige netværk og sociale bevægelser og initiativer.
- 3) **Det personlige plan**, som fokuserer om forekomst af ensomhed, følelsen af forankring, oplevelsen af samhørighed og indflydelse.

Vi er klar over, at disse tre planer gensidigt influerer på hinanden, men vil vi i dette projekt primært tage udgangspunkt i en analyse af netværksplanet, som i forhold til projektets genstandsfelt relaterer sig til at forstå sammenhængskraft baseret på relationer, som er funderet i lokalområder. Det skal understreges, at det for os *ikke* er forskellene lokalområderne imellem, der er interessante. I første omgang er det erkendelsen af, at der *er* forskelle, og at vi som kommune langt fra kan anvende den samme tilgang, hver gang vi f.eks. indgår i et projekt.

Vi ønsker derfor at skabe en teoretisk funderet "forståelsesramme", som kan hjælpe os til at forstå, hvilke forudsætninger vi ud fra teoretisk viden bør "kigge efter", når vi skal iværksætte tværgående projekter med henblik på at styrke lokal sammenhængskraft - og lokalt medborgerskab. For giver det - når alt kommer til alt - overhovedet mening at forstå sammenhængskraft som noget, der lader sig afgrænse til en geografisk determineret struktur? Og hvilken rolle spiller øget sammenhængskraft for det lokalaktive medborgerskab, som igen er med til at styrke nærdemokratiet?

1.1.1 Problemformulering

Med baggrund i ovenstående ønsker vi:

at udpege faktorer der kan medvirke til forklare vilkår for skabelse af sammenhængskraft.

1.2 Projektets opbygning og indhold

I dette afsnit vil vi kort gennemgå opbygningen og indholdet af projektrapporten. Rapportens røde tråd er den overordnede argumentationsrækkefølge, vi har benyttet for at svare på vores problemformulering.

Kapitel 2 – Videnskabsteori og metode

I indledningen og motivationen kom vi fra problemfelt til problemformulering. I kapitel 2 vil vi først gøre rede for vores videnskabsteoretiske ståsted samt de implikationer det har for bl.a. indholdet af denne rapport, herunder en begrebsafklaring samt afgrænsning af vores problemfelt. Endvidere vil vi gøre rede for vores brug af teori og empiri.

Kapitel 3 – Det lokales konstituering i tid og rum

Efter således at have redegjort for projektets videnskabelige rammer og grundlag ser vi i kapitel 3 nærmere på, hvordan det lokale kan konstitueres i tid og rum – med vægt på det sidste. Det gør vi for at se, om det giver mening at tale om det lokale, for så at kunne bruge rumaspektet som en del af vores forståelsesramme for begrebet sammenhængskraft i konklusionen.

Kapitel 4 – Sammenhængskraft

Efter at have set på aspekter af forståelse af tid, rum og sted inden for hvilket sammenhængskraft skabes, kommer projektets hovedkapitel, hvor vi med afsæt i Robert D. Putnams forståelse af social kapital søger at trække centrale elementer ved sammenhængskraft frem. Yderligere inddrager vi Richard Floridas teori om den kreative klasse, hvilket i projektet anvendes til at debattere og analysere forskellige tilgang til forståelse af relationsdannelse.

Kapitel 5 – Konklusion og perspektivering

I konklusionen samler vi op på begge vores teoretiske kapitler ved at svare på problemformuleringen. I perspektiveringen vil vi kort opridse et par emner, som vi kunne have diskuteret, hvis vi havde skrevet en smule videre.

2 Videnskabsteori og metode

Dette kapitel giver en kort indføring i vores videnskabsteoretiske position, der ligger inden for socialkonstruktivismen, og hvilke implikationer denne har for projektets udformning, bl.a. gå vores genstandsfelt og tilhørende begreber samt for vores metode. Endeligt gør vi overordnet rede for vores behandling af teori og empiri.

2.1 Den videnskabsteoretiske position i projektet

Inden for socialkonstruktivismen placerer den relativistiske position sig som en radikal fløj, hvori det antages, at intet eksisterer, medmindre det eksisterer i diskurser; den eneste virkelighed er den, som er givet gennem symbolsk betydning i sproget. Herved benægtes det, at der overhovedet eksisterer en materiel basis uafhængig af den intersubjektive fortolkning. Virkeligheden kan derfor ikke bare affotograferes, vejes og måles. Det betyder også, at begreber som f.eks. levevilkår, politik og helbred bliver reduceret til kun at være en effekt af den sproglige betydning (Burr, 1995, p 86).

I den videnskabelige relativisme forsvares det samtidig, at videnskabelig erkendelse aldrig vil være absolut. Det betyder dog ikke, at der er tale om vilkårlig erkendelse, men at erkendelse nødvendigvis er bundet til en række sociale, historiske, kulturelle og ikke mindst subjektive faktorer. Der kan ikke findes en neutral platform, ud fra hvilken teoriens sandhed og gyldighed kan vurderes. Når det alligevel kan postuleres, at der findes sådanne platforme, er det netop, fordi sandheds- og gyldighedskriterier er historiske konstruktioner (Burr, 1995, p 72).

Vi opfatter det som en filosofisk manøvre, når der tales om, at verden kun kan eksistere gennem sprogliggørelse. Vi har i hvert fald endnu ikke kunnet udføre vores arbejde alene ud fra tanken om at gøre det eller blot ved at tale om det (desværre). Derfor kigger vi en smule i retning af realismen, fra hvilken det antages, at der eksisterer objekter og strukturer i verden uafhængigt af vores tanker, bevidsthed og beskrivelse af disse (Andersen & Kaspersen, 1996, p

18). Når vi her refererer til realismens grundsyn som en virkelighed uafhængig af vores idéer og opfattelse, er det ikke, fordi vi tillægger dette syn en særlig eller fremtrædende betydning. Det er, fordi vi ikke benægter en virkelighed uden for vores hoveder eller eksistensen af objekter, som konstituerer et materielt grundlag for tanker uafhængigt af menneskelige tankeprocesser. Eksempler herpå er kroppen og hjernen; uden dem ville tankeprocesser ikke være mulige. På trods af det behøver vi ikke have direkte viden om dem for at kunne tænke.

Vi sætter derfor ikke spørgsmålstegn ved objekters eksistens på trods af, at de skulle have forskellige fortolkninger. Det interessante er den viden og den forståelse, vi har om ting; deres epistemologisk status. Ting i den epistemologiske sfære er blevet diskursiveret. Det er de ting, vi har givet mening til, og som vi taler om. Det, der eksisterer i denne sfære, er vores forståelse af de ting, som har ontologisk status. Den ontologiske kategori omfatter herved alle aspekter af vores fysiske og sociale omgivelser, som strukturerer vores handlinger (Burr, 1995, p 86ff). Denne opdeling i epistemologisk og ontologisk status kan nuanceres yderligere ved i begge kategorier at skelne mellem den fysiske virkelighed og den sociale (samfundsmæssige / menneskelige) virkelighed (Collin, 2003, p 24ff). Dette kan vi bruge til at samle op på vores position

Sammenfattende kan vi sige, at det således ikke er den (ur)fysiske virkeligheds ontologiske status, vi interesserer os for. Men dens epistemologiske status er i vores videnskabsteoretiske optik interessant. Vi mener nemlig, at vores viden om den fysiske verden er en social konstruktion, ligesom vores viden om den sociale virkelighed også er det. Det betyder bl.a., at alle videnskabelige begreber kan siges at være menneskeskabte modeller, som vi mennesker lægger ned over virkeligheden, og som hjælper os til at begribe den og bruge den på forskellige måder. Slutteligt mener vi, at den sociale virkelighed også er en social konstruktion, der er skabt gennem sociale handlinger og praksisser.

2.2 Implikationer af den videnskabsteoretiske position

Vi er således ikke på jagt efter absolutte svar. Ligesom vi har erkendt, at vores anskuelse og tilgange til projektets genstandsfelt ikke er den eneste (eller nødvendigvis den bedste). Til gengæld har vi gennem vores forståelse og anvendelse af videnskabsteorien haft mulighed for at forholde os til genstandsfeltet uden at være (alt for) fastlåst af bestemte snævre metoder og retningslinier, hvilket også gerne skulle kunne udmunde sig i brede og nuancerede konklusioner. Vores videnskabsteoretiske indgangsvinkel har givet os frihed til refleksioner, abstraktioner og egne fortolkninger, hvilket ville blive begrænset, såfremt alt var objektivt og kunne vejes og måles. Denne frihed kan også bruges som et kritikpunkt, da det sikkert for nogen vil synes at være en bekvem manøvre mulighed væk fra ubehagelige spørgsmål.

En paradigme fri tilgang til virkeligheden findes ifølge vores videnskabsteoretiske standpunkt ikke, og vi erkender derfor også, at vi med et overvejende socialkonstruktivistisk udgangspunkt ikke har et komplet overblik over virkeligheden og vores egen rolle. Vores konklusioner vil m.a.o. være præget af vores forståelse af verden, selv om vi forsøger at placere os i rollerne som "objektive" forskere. Objektive i den forstand at vi prøver at holde værdiprægede og foruddannede antagelser ude af processen for ikke at forvrænge billedet. Eksempelvis søger vi i vores gengivelse af litteratur at være tro mod denne, men vi er ikke objektive i den forstand, at vi *ikke* vil træffe valg eller tage stilling. Vi fremlægger således vores tanker og holdninger, så andre også vil kunne efterprøve vores antagelser. Ligeledes må vi erkende, at genstandsfeltet også interesserer os i relation til vores arbejdsliv, hvorfor vi gerne ser et fornuftigt output af projektet. Dette ser vi mere som en motivation end som en ulempe.

Med hensyn til empirien kan den ikke ansues uafhængigt dens kontekst, og den er desuden præget af vores fortolkninger. Vi har derfor undervejs måttet reflektere kritisk over vores egen rolle i de empiriske eksempler, vi har inddraget i projektet (da flere eksempler stammer fra vores eget arbejdsliv).

2.3 Begrebslig afklaring og afgrænsning

Inden vi gør rede for vores metodiske tilgang, behandler vi kort afgrænsningen af projektets genstandsfelt, der jo også afhænger af den videnskabsteoretiske position. Med vores forståelse lader genstandsfeltet sig derfor ikke afgrænse som et fuldstændigt lukket fokusområde, men har mere flydende grænser. Det stemmer også overens med vores ambition om at opstille en fleksibel forståelsesramme. Det betyder som sagt ikke, at vi ikke har truffet valg omkring en afgrænsning, hvilket vi begrundes med henvisning til genstandsfeltets fokus og projektets omfang. F.eks. kunne vi have berørt et begreb som "identitet" direkte, men fandt at det var en meget omfattende pose at åbne. Af andre ting er som nævnt makroplanet og det personlige plan i relation til sammenhængskraft, som vi har fravalgt pga. vores interesse for netværk, hvorfor vi fandt netværksplanet naturligt for os at se nærmere på. Vores genstandsfelt kom således til overordnet at bestå af to dele:

- En *tids-rumlig* del, i hvilken vi søger at forstå den ramme, som sammenhængskraft jf. vores problemfelt er blevet sat i, nemlig *det lokale*. Tid og rum (og sted) skal som vi opfatter vores videnskabsteoretiske position ikke ses som absolutte størrelser, ej heller som kun relative. Tidslighed og rumlighed er at betragte som relationelle. De er socialt og materielt konstrueret.
- En del vedrørende *sociale relationer*, i hvilken vi søger at forstå, hvilke faktorer der med afsæt i den første del kan medvirke til en forståelse af, hvad *sammenhængskraft* er. Igen søger vi ikke et absolut svar, og igen er det relationer og praksisformer, der er i fokus.

2.4 Tilgang til teori og empiri

I dette afsnit gennemgår vi den overordnede proces, hvorved empiri og teori har spillet sammen i udarbejdelsen af projektet. Endvidere har vi måttet forholde os til rammerne omkring vores deltagelse i nærværende mastermodul, hvilket også har ført til en række pragmatiske valg.

Vi fik inspiration til at beskæftige os med genstandsfeltet fra vores arbejdsliv, hvor vi begge under tiden fungerer som facilitatorer i styringsnetværk. Koblingen til studiet så vi allerede på modulets første dag, hvor begrebet social kapital bl.a. blev behandlet. Vi fravalgte af tidsmæssige årsager tidligt i forløbet at lave en empirisk undersøgelse og i stedet koncentrere os om en teoretisk opgave.

Da vi ikke som fuldtidsstuderende har den samme adgang til de videnskabelige biblioteker, valgte vi at fokusere vores litteratur ud fra kursuslitteraturen, for derefter eventuelt at forfølge primære kilder, og så lave opsamlingsbesøg på f.eks. RUCs bibliotek. Endvidere har vi suppleret med videnskabelige artikler, der har været elektronisk tilgængelige. Denne fremgangsmåde har selvfølgelig haft en betydning for vores endelige produkt, der sikkert kunne være bedre nuanceret. Yderligere har vi afgrænset vores litteratur ud fra vores videnskabsteoretiske standpunkt, således at vi mener at kunne indplacere kilderne i vores egen kontekst uden at misbruge dem.

Vi har ikke testet vores teoretiske konklusioner empirisk. Vi ville gerne have nuanceret vores teoretiske opsamlinger og konklusioner gennem empiriske eksempler fra vores eget arbejdsliv, hvad vi desværre ikke nåede inden deadline. Vi mener, at denne tilføjelse ville have vist sig som en styrke, da det ville have højnet læsevenligheden i form af hjælp til læserens abstraktionsevne (om end dem fra kommunalreferenceramme). Vi mener i hvert fald, det kunne have understøttet et ønske om, at teorien skulle indfange et bredere begreb, som også havde den kvalitet, at det rent faktisk kunne anvendes i / overføres til en mere praktisk kontekst.

Vi mener endvidere, at det ville have været en klar styrke, hvis vi dels havde lavet en større empirisk undersøgelse, og hvis vi dels med en abduktiv tilgang havde kunnet skabe en vekselvirkning mellem teori og empiri for til sidst at skabe et fleksibelt værktøj (i stedet for blot en forståelsesramme), der ville være funderet begge steder. Men dette har som nævnt slet ikke været muligt for os inden for de rammer, vi har haft til arbejdet med denne projektrapport.

3 Det lokales konstituering i tid og rum

Inden vi sætter fokus på, hvad der kan være betydende faktorer i begrebet "sammenhængskraft", vil vi i dette kapitel med vores videnskabsteoretiske udgangspunkt som referenceramme søge at komme nærmere en forståelse af, i hvilke sammenhænge det giver mening at tale om det lokale og hvad der konstituerer det lokale. Det vil vi gøre ved at sætte en række teoretiske inputs om sted og rum (og tid) op mod hinanden. Bidragene i dette kapitel er alene valgt, fordi de kan sige noget om konstituering af sted og rum. De er således ikke valgt på baggrund af, om forfatterne har noget at sige om sammenhængskraft eller ej – det er ikke hensigten, at de skal det. På denne måde vil vi komme frem til en forståelse af det lokale – en forståelsesramme, som vi i det næste kapitel vil bruge til at få en forståelse af sammenhængskraft inden for.

3.1 Det lokale som bosted

Det er i vores optik ikke det fysiske sted, der er interessant, men derimod den betydning et sted får gennem social handling og den mening stedet tillægges af individer. I et handlingsperspektiv som det socialkonstruktivistiske er tidsbegrebet ligeledes et element, der på den ene eller anden måde er koblet til stedsbegrebet. Vi vil i det følgende ikke kigge eksplicit på tid, men kommer alligevel komme til at trække tidslige pointer frem.

For eksempel ved at starte med at spørge, om det lokale som et sted overhovedet en betydning i en globaliseret verden, hvor bl.a. hastigheden på den teknologiske udvikling synes at påvirke vores opfattelse af sted, rum og tid? Paul Virilio – der pga. sin dromologi her får lov til at tale på vegne af, hvad vi kalder mobilitetsparadigmet – mener ikke, at det er tilfældet.

"Det er klart, at selv om de tre termer rum, tid og hastighed fungerer sammen i dag, så er hastigheden den afgørende. Relativitet vil sige, at rum og tid er relative i forhold til hastigheden, der er absolut; det er i og for sig ganske enkelt, men det er grundlæggende. Hvis

man tager dette som udgangspunkt, bliver det mere og mere klart, at vi lever i en verden, der ikke længere er baseret på en geografisk udstrækning, men derimod på en tidslig afstand, der uophørligt mindskes." (Virilio 2001)

Den stigende hastighed fører til, at menneskene går fra at være subjekter til forbipasserende og fraværende personer, der bl.a. pga. teknologien fremmedgøres i forhold til steder, og som i stedet får flydende identiteter ud fra hastigheden af deres færd. Kirsten Simonsen kritiserer dette og mener, at mobilitetsparadigmet stirrer sig blindt på teknologi og mobilitet og som følge heraf glemmer hverdagslivets aspekter og stedtilknytning (Simonsen, 2005, p 33ff).

"Hverdagslivet er forbundet med steder – somme tider måske endda bundet til dem; til steder hvor vi lever, arbejder, konsumerer og opfostrer vores børn. Den mobilitet, der er involveret i det, tager ikke form af frit flydende acceleration eller formålsløs strejfen, men af rutinerede, gentagne transportaktiviteter (som dog naturligvis også er præget af den øgede mobilitet)." (Simonsen, 2005, p 35)

Simonsen kritiserer samtidig mobilitetsparadigmet for at være socialt og kønsmæssigt diskriminerende og mener, at det nemt kommer til at sende et mindre heldigt signal til f.eks. handicappede, ældre, fattige og børn, der kan kigge langt efter muligheden for ubegrænset mobilitet efter eget ønske (Simonsen, 2005, p 36).

En røst, der om end i den anden ende af den sociale rangliste plæderer for, at det giver mening at tale om hverdagslivets steder, er Richard Florida. Han anser "*stedsbegrebet*" i form af de konkrete steder, hvor mennesker samles for at bo, leve og arbejde for at være mere afgørende end nogensinde. Stedet er til forskel fra organisationer og virksomheder blevet den centrale organiseringsenhed.

Men stedsbegrebet skal samtidig forstås en i bred forstand, som et miljø, et lokalsamfund, undertiden en hel by, som det enkelte menneske eller virksomhed indgår i ved siden af andre

virksomheder og institutioner. Kreative mennesker klynger sig ikke sammen, der hvor jobbene er. De samler sig på steder, der er centre for kreativitet (Florida 2005, p 38). På denne måde kan stedet komme til at lukke sig om sig selv, hvad bl.a. Simonsen advarer imod kan føre til social opsplittning (Simonsen 2005, p 43).

John Urry anerkender med sit bidrag *The New Mobilities Paradigm*, at steder godt kan være betydningsfulde for de, der bor eller arbejder der, men at de samtidig ikke kan lukke sig om sig selv, da der altid vil være bare en smule kontakt til andre dele af verden udenfor, hvilket betyder, at *"nowhere can be an 'island'."* (Urry, 2004, p 29).

På denne måde er sted og mobilitet med til at konstituere hinanden, og vi mener, at vi har skabt en forståelse af, at det kan give mening at betragte det lokale som en base for hverdagslivets handlinger, men vi er ikke kommet nærmere på, hvordan det lokales betydning skabes og hvordan det vedligeholdes og praktiseres.

3.2 Det lokale som arena for social reproduktion

Det vil vi gøre ved at se nærmere på, hvordan mennesker interagerer og danner / vedligeholder fællesskaber. I denne optik har stedet fortsat en betydning, men det tager mere form af et rum, inden for hvilket sociale handlinger finder sted. Anthony Giddens går fra stedsbegrebet til et mere rumligt i form af sit begreb *Locales*. Hans begreb refererer til en uendelig vifte af rum, der f.eks. kan være alt fra *"a room in a house, a street corner, the shop floor of a factory, towns and cities, to the territorially demarcated areas occupied by nation-states"* (Giddens, 1984, p. 118).

Locales refererer ikke kun til det fysiske sted / rum, da de skal ses i relation til det, der er inden i nemlig den sociale aktivitet mellem mennesker, der er igen er med til at konstituere Locales.

"Locales refer to the use of space to provide the settings of interaction, the settings of interaction in turn being essential to specifying its contextuality." (Giddens, 1984, p 118).

Det er således den sociale og konkrete praksis i rum, der skaber og forandrer den betydning, som rummet har. Men hvad er det så menneskene skaber i disse rum eller hvad kendetegner disse fællesskaber?

Et klassisk bud kommer fra Ferdinand Tönnies, der med sine to gruppebegreber *fællesskab* (Gemeinschaft) og *selskab* (Gesellschaft) ser på, hvordan menneskene er forbundet, og hvordan fællesskaber bliver etableret. Fællesskab er reelt og personligt, og menneskene er bundet sammen gennem *indre bånd*, der defineres som blodets bånd (familieskab), stedets bånd baseret på sædvane (naboskab) og sindelagets bånd (venskab). Selskab er i modsætning hertil ideelt og mekanisk, og menneskene er bundet sammen af *ydre bånd*, som defineres, som relationen mellem interesse- og byttepartnere.

Handlingerne i de to slags fællesskaber binder Tönnies op på den menneskelige vilje. Han sonderer mellem *væsensvilje* (Wesenwille); tænkning, der er underlagt viljen, og *valgvilje* (Kürwille); der er underlagt tænkningen. Handlingerne i forhold til væsensviljen er drevet af *indre tilskyndelser* i form af følelser, erfaringer og samvittighed og foregår ureflekteret i overensstemmelse med disse. Væsensvilje kendetegner således handlingstypen i Gemeinschaft, hvori mål og middel udgør en helhed. Valgviljen går derimod på formålet med en handling. Dvs. handlingen går ud på at nå et mål, hvortil valget af (*ydre*) *midler* er overlagt. Nøgleordene er her er bestræbelse, beregning og bevidsthed. Handlingstypen ud fra valgviljen drejer sig om at virkeliggøre en idé, uanset om det er i modstrid med de indre tilskyndelser og knytter sig til Gesellschaft, hvori mål og midler tænkes adskilt (Andersen & Kaspersen, 1996, p 58ff og Nisbet, 1993, p 73ff).

Dermed kan vi sige, at det ikke kun er de nære ting i hverdagslivet, der er med til at konstituere det lokale. Det er også mere upersonlige ting som f.eks. magtrelationer, der med til at skabe og vedligeholde det lokale fællesskab og betydningen af det lokale som et rum for handling. I forlængelse heraf peger Doreen Massey på, at stedet og rummet godt kan være konstitueret af

politiske projekter / magtrelaterede italesættelser (Massey, 2004). Vi har valgt at slutte af med Massey, da hun på én gang samler op på de i kapitlet frembragte begreber (bl.a. øget mobilitet, hverdagsliv, social eksklusion, politisk-økonomiske magtrelationer) og med sit rumbegreb kommer med en fleksibel forståelsesramme af, hvad et sted / rum kan forstås:

"It is, indeed, a meeting place. Instead then, of thinking of places as areas with boundaries around, they can be imagined as articulated moments in networks of social relations and understandings, but where a large proportion of those relations, experiences and understandings are constructed on a far larger scale than what we happen to define for that moment as the place itself, whether that be a street, or a region or even a continent" (Massey, 1994, p 154).

Det er relationer og påvirkninger og ikke kun stedets historie, der på alle planer af den rummelige skala medvirker til et sted dets specifikke kendetegn. Med andre ord konstrueres stedet af en bestemt konstellation af samfundsmæssige relationer, som møder hinanden i et bestemt rum. Massey peger sammenfattende på fire forhold omkring konstituering af steder:

- For det *første* er steder ikke statiske. Når steder kan begrebsliggøres ud fra de sociale aktiviteter, som stedet danner ramme for, må steder nødvendigvis opfattes som konstante processer – og dermed foranderlige.
- For det *andet* har steder ikke grænser i form af adskillelse og indelukthed. Grænser kan tegnes i relation til f.eks. praktiske formål, men steder skal også forstås gennem de særskilte forbindelser, som de har til det, der er "udenfor".
- For det *tredje* er steder ikke homogene med enkle, unikke identiteter, men skal ses som værende fulde af indre konflikter. Konflikterne er med til at definere steder og hjælper til en forståelse af, hvad de er konstrueret af.
- For det *fjerde* udelukker ovenstående *ikke* stedsbegrebet og det unikke ved steder. Det specifikke ved steder bliver kontinuerligt rekonstrueret. Ikke udelukkende gennem stedets historie, men gennem de mere omfattende samfundsmæssige relationer, som stedet er en

del af. Disse er i sig selv er geografisk differentieret og dermed forskellige (Massey, 1994, p 154f).

3.3 Opsamling

Det kan synes paradoksalt at tale om det lokale som sted i globaliseret og IKT-fokuseret verden, hvor tid og sted er i opløsning. Men opløsningen kan resultere i et øget fokus på stedets betydning. For når alle steder (ud fra økonomiske rationaler) principielt er lige gode, bliver det vigtigt at se på de særlige karakteristika. Og for det enkelte menneske har stedet forskellige betydninger gennem de sociale praksisformer, vi hver især og i fællesskab knytter til stedet, f.eks. som i relation til hverdagslivet eller som følge af graden af den personlige mobilitet.

Vi mener ud fra kapitlet at kunne tegne følgende billede af det lokale, som vi herefter vil bruge som vores forståelsesramme for det lokale som sted:

- Det er et socialt rum – et mødested
- Det skal ses i relation til de møder – den kontekst - det danner rammen om
- Det er de sociale praksisser og artikulationer og de sociale relationer - nære og uformelle som upersonlige og formelle – det danner rammen om, som skaber rummet og giver det betydning
- Det er kendetegnet ved disse relationer og praksisser og deres indre konflikter
- Det er ikke et fikseret sted med faste og ekskluderende grænser. Grænserne er bestemt af de konkrete handlinger og de specifikke tilstedeværende sociale relationer, som hver især også forbinder stedet til andre steder (uden for den givne grænse)
- Det er heller ikke et statiske sted, men er foranderligt, da det skabes, af det til enhver tid tilstedeværende sociale processer.

Det centrale i vores forståelse af det lokale er således et rumbegreb, hvori der skal tages udgangspunkt i de relationer, der i det konkrete tilfælde skaber rummet (gennem handling). Det er relationerne, der definerer og afgrænser rummet, hvilket betyder, at rummet vil være forskelligt fra gang til gang.

4 Sammenhængskraft

I dette kapitel vil vi søge at nå frem til en forståelse af begrebet "sammenhængskraft".

Indledningsvis tager vi afsæt i Robert Putnams forståelse af begrebet "social kapital", som sættes i relation til betydningen af civilsamfundet som social mødeplads, med fokus på behandling af de centrale begreber "bonding" and "bridging".

Herefter vender vi os mod Richard Floridas teori om "den kreative klasse", hvori vi ser på sammenhængen i den sociale struktur med vægt på "den kreative etos" og tilhørende livsstilsværdier med præference for netværksrelationer i temporære bånd.

Med baggrund i disse teorier opstiller vi afslutningsvist et bud på forståelsen af begrebet "sammenhængskraft".

4.1 Social kapital

I dette afsnit vil vi med udgangspunkt i Robert Putnams teori redegøre for begrebet "social kapital" og dens betydning for udvikling af sammenhængskraft.

I bogen "Making Democracy Work" definerer Putnam social kapital som *"egenskaber ved det samfundsmæssige liv – som tillid, normer og netværk – der fremmer samarbejdet mellem deltagerne og dermed forbedrer samfundets effektivitet"* (Putnam, 1993, p 167). Helt centralt i Putnams forståelse af social kapital står begrebet "tillid". Gennem deltagelse i civile foreninger og netværk opbygges tillidsrelationer og gensidighedsnormer, som af Putnam opdeles i *balancerede noget-for-noget* normer og *generaliserede* normer, hvor man er villig til at hjælpe uden en forventning om at modtage noget igen, men dog med en forventning om, at andre på et andet tidspunkt vil gøre noget for en selv. Særligt den sidstnævnte normkategori er ifølge Putnam en signifikant generator af social kapital.

"The norm of generalized reciprocity is a highly productive component of social capital. Communities in which this norm is followed can more efficiently restrain opportunism and resolve problems of collective action" (Putnam, 1993, p 172).

4.2 Civilsamfundet som social og økonomisk drivkraft

Social kapital opstår ifølge Putnam som et biprodukt af i *relationerne* mellem individer (Putnam, 1993, p 170). Det, der kendetegner denne form for kapital til forskel fra den mere håndgribelige fysiske kapital, er, at den vokser, når den bruges, og mindskes, når den ikke bruges. Jo mere to mennesker mødes og udviser tillid over for hinanden, jo større er den gensidige tillidsfuldhed, og jo mere må man ifølge Putnam forvente, at de kan bruge hinanden. Deltagelse i samfundsaktiviteter – formelle såvel som mere uformelle har i den forbindelse stor betydning for dannelsen af social kapital. Putnam skriver, at *"Organizational involvement seems to inculcate civic skills and a lifelong disposition toward altruism ..."* (Putnam, 2000, p 121).

Foreningernes værdi ligger ifølge Putnam i den socialisering, som deltagelsen i foreningen bevirker i form af demokratisk læring, tillid, normer for samarbejde og fællesskab med videre (Putnam, 1993, p 173f). Ydermere fremhæves det med reference til *"the civic regions of Italy, by contrast to Naples, [red: at] social trust has long been a key ingredient in the ethos that has sustained economic dynamism and government performance"* (Putnam, 1993, p 170). Konkret kan også gennem vores daglige arbejde som udviklingskonsulenter konstatere, at der i lokalområderne er forskel på de lokalt opdyrkede tværgående tillidsrelationer, traditioner m.v. i forhold til at løfte udfordringer lokalt.

Putnam ser med stigende bekymring på den forsvindende samhørighed og fremhæver, at den sociale isolation selv er voksende i familiesammenhænge. Familier er cirka en tredjedel mindre tilbøjelige til at spise middag sammen, holde ferie sammen eller endog se fjernsyn sammen. Den stigende sociale isolation har ifølge Putnam den virkning, at vores tillid til hinanden reduceres i takt med, at forbindelserne med hinanden formindskes. Dermed er vi i færd med at

miste et afgørende smøremiddel for socialt samarbejde. Lokalsamfund med mere social kapital har mindre kriminalitet og mere effektive skoler. Børn i disse lokalsamfund har mindre risiko for at blive gravide i teenageårene, for børnemishandling, for misbrug af narkotika eller for at begå ungdomskriminalitet. Samtidig kan borgere i lokalsamfund med høj social kapital ifølge Putnam kan glæde sig over en mere lydør, ærlig og effektiv politisk ledelse og er til gengæld mere tilbøjelige til at betale skatter og opfylde andre borgerpligter. Ligesom mennesker med forbindelser til hinanden ifølge Putman påviseligt lever længere og lykkeligere liv. Penge kan købe en smule lykke, men aktiv deltagelse i bare en enkelt forening eller fællesaktivitet giver lige så meget lykke som at fordoble ens årlige indkomst (Putnam, 2001, The Observer – dansk oversættelse).

Imidlertid kan det være svært at finde overbevisende dokumentation for, at social kapital – alene i form af deltagelse og netværksdannelse – kan tillægges en så eksplicit og uafhængig, betydning for den enkelte. Er den blotte deltagelse i sig selv et tegn på dannelse af social kapital? Hvis blot vi deltager, bliver vi sunde og glade og samfundet mere demokratisk, velfungerende og velhavende? På trods af dette forbehold anerkender vi det store potentiale i at sætte fokus på betydningen af menneskers aktive deltagelse, tillid og netværksdannelse. Dette potentiale er efterhånden særdeles veldokumenteret; men udbyttet af den sociale kapital knytter sig sandsynligvis – i en skandinavisk kontekst – til en mere kompleks relation mellem en aktiv velfærdsstat og et civilt samfund.

4.3 Bonding and bridging

Putnam opdeler i bogen "Bowling alone" den sociale kapital i to former for kapital. Den *afgrænsende sociale kapital* (bonding social capital) og den *brobyggende sociale kapital* (bridging social capital) (Putnam, 2000, p 22). Afgrænsende social kapital bygger på stærke sociale bånd indadtil og betegner bånd mellem mennesker, der ligner hinanden i kraft af f.eks. deres sociale status, stillingskategori eller etniske baggrund – altså homogene grupper. Disse homogene grupper vil grundet deres fælles identitet typisk afgrænse overfor omverdenen.

Afgrænsende social kapital fokuserer derfor i høj grad på individets potentiale til at kunne mobilisere ressourcer gennem netværket.

Brobyggende social kapital derimod bygger på sociale bånd udadtil og inkluderer individer med forskellig baggrund fra forskellige sociale lag. Denne form for social kapital går på tværs af de mere homogene fællesskaber, som f.eks. organisationer eller afdelinger i en virksomhed, og danner på denne måde grobund for udvidede identiteter med adgang til en bred vifte af informationer og muligheder. Imidlertid kan der også være negative konsekvenser ved social kapital.

"Social capital, in short, can be directed towards malevolent, antisocial purposes, just like any other form of capital... Therefore it is important to ask how the positive consequences of social capital – mutual support, cooperation, trust, institutional effectiveness – can be maximized and the negative manifestations – sectarianism, ethnocentrism, corruption – minimized" (Putnam, 2000, p 22).

Endelig bør der fokuseres på det forhold, at social kapital opstår i netværk af sociale relationer. Dette betyder selvsagt, at social kapital skal forstås som en ressource, der rækker ud over individet, frem for en egenskab ved selve individet. Et individ, der står alene i verden, har således ingen tilgang til social kapital. Den sociale kapital har således også en potentiel skyggeside. F.eks. kan følgerne være stigmatisering og eksklusion for det individ, der ikke er ordentligt integreret i et netværk, og som således oplever en ringe tilgang til social kapital.

Endelig kan man, som fremført af Jørgen Ole Bærentholdt stille spørgsmål ved betydningen af tillids- og normaspektet som adekvat forklaringsfaktor til forståelse af netværksaspektet af den brobyggende sociale kapital.

"For analytical purposes, the 'trust' and 'norm' aspects of social capital seem less central than the 'network' aspect. Of course, networks work due to certain levels of trust and types of

norms, but if we really want to include the 'bridging' element, this suggest that there are also limits to the extent the networks are based on trust and norms" (Bærenholdt, 2006, p 11).

Det er et argument, som vi i de efterfølgende afsnit vil komme nærmere ind på i forbindelse med drøftelsen af Richard Floridas teori om "den kreative klasse". Her vil vi se nærmere på dens sociale struktur betinget af den, ifølge Florida, fælles "kreative etos" og tilhørende livsstilsværdier med præference for netværksrelationer i temporære bånd. Derefter opstiller vi et samlet bud på forståelsen af begrebet "sammenhængskraft".

4.4 Kreativitet er drivkraft bag økonomisk udvikling

Hvor det er graden af eksisterende social kapital, som er en afgørende faktor for økonomisk udvikling hos Putnam, er det den menneskelige kreativitet, som er den egentlige drivkraft bag den økonomiske udvikling hos Florida. Det er evnen til at skabe meningsfulde nye former ud fra den eksisterende viden, som i dag er blevet den afgørende kilde for den økonomiske udvikling (Florida, 2005, p 71).

Imidlertid er "kreativitet" ikke som sådan en vare, men skabes ifølge Florida alene på baggrund af menneskelige handlinger. Og mens man kan ansætte eller fyre mennesker, kan deres kreative evne hverken købes eller sælges eller slås til og fra efter forgodtbefindende (Florida, 2005, p 37). Virksomhedernes evne til at konkurrere afhænger derfor af menneskelig evne til at kunne tænke kreativt, for derigennem at kunne omsætte dette arbejde til en markedsvare, som bliver den afgørende kilde til at skabe økonomisk vækst.

Men hvem tilhører så den kreative klasse? Florida påpeger selv, at *den kreative klasse* ikke skal forstås ud fra en traditionel økonomisk klasseforståelse med fokus på ejerskab af ejendom, kapital eller produktionsapparat (Florida, 2005, p 65), som f.eks. i den marxistiske forståelse af klassebegrebet. "*Den kreative klasse består af mennesker, der skaber økonomisk værdi ud fra deres kreativitet*" (Florida, 2005, p 94), og i Floridas optik defineres klasseforståelse derfor ud

fra den måde, hvorpå disse mennesker organiserer sig i sociale grupperinger og fælles identiteter (Florida, 2005, p 94). Florida har opgjort, at en stadigt voksende del af den amerikanske arbejdsstyrke primært betales for at tænke nyt og innovere, enten teknisk (f.eks. forskere, ingeniører, og arkitekter), kunstnerisk (f.eks. musikere, instruktører eller designere) eller processuelt (f.eks. ledere, jurister og management folk). De betegnes som "den kreative klasse", og tillægges gennem deres kreative arbejdsfunktioner af Florida en særlig betydning for samfundsudviklingen.

4.5 Kreativitetens sociale struktur

Florida fremhæver, at den kreative økonomi er understøttet en ny gruppe af institutioner som under ét benævnes som "kreativitetens sociale struktur" eller "the 3 Ts of economic development": Disse består af:

- 1) Teknologi: nye systemer for teknologisk kreativitet og iværksætterånd
- 2) Talent: nye og mere effektive modeller for produktion af varer og tjenesteydelser
- 3) Tolerance: et tolerant socialt, kulturelt og geografisk miljø, der fremmer kreativitet af alle slags (Florida, 2005, p 75 og Florida, 2003, p 10).

Floridas pointe er, at økonomisk vækst afhænger af sammenhængen mellem tre faktorer: Teknologi, Talent og Tolerance. Det sidste begreb er ifølge Florida afgørende, fordi talentet søger områder præget af tolerance og mangfoldighed. Derfor søger den kreative klasse til steder med et internationalt miljø, kunstneriske tilbud og, frem for alt, en åben og inkluderende atmosfære, hvor forskellige mennesketyper - bohemer, skæve eksistenser og tekniske begavelser - og forskellige nationaliteter kan eksistere sammen og inspirere hinanden (Florida, 2003, p 10).

4.6 De fælles værdier – og den kreative etos

Med baggrund i egne interviews med fokusgrupper og bearbejdning af statistisk materiale opstiller Florida tre grundlæggende træk ved den kreative klasse:

- 1) Individualitet: Det første gennemgående træk er, at den kreative klasse definerer sig selv som ekstremt individualistisk, nærmest grænsende til det egocentriske. Medlemmerne af den kreative klasse stræber efter at skabe individualistiske identiteter, der afspejler deres kreativitet (Florida, 2005, p 102).
- 2) Meritokrati: Det næste fælles karaktertræk er det som Florida kalder 'meritokrati', dvs. en forkærlighed for målsætninger og præstationer, der gør det muligt at vurdere den enkeltes fortjenestfuldhed i organisationen. Der styres efter, hvordan og i hvilket omfang medarbejderne "meriterer sig". Det er en afgørende værdi, at man må gøre sig fortjent til at få status, og kreative mennesker har altid været motiveret af deres ligemænds respekt (Florida, 2005, p 102).
- 3) Mangfoldighed og åbenhed: Forkærligheden for mangfoldighed betegnes af Florida som en fundamental værdi. Det indebærer naturligvis, at der er chancer for alle talentfulde mennesker uanset race, etnicitet, køn, seksuelle præferencer eller udseende. Imidlertid skal denne præference for mangfoldighed og åbenhed først og fremmest betragtes ud fra et snævert egeninteresse-perspektiv, hvor mangfoldighed og åbenhed langt hen ad vejen kan ses som et signal om, at der i omgivelserne lægges vægt på meritokratiske normer (Florida, 2005, p 103).

Den store forkærlighed for individualitet og selvudfoldelse medfører derfor automatisk en fokusering på livsstilsværdier. Frihedstrangen er uforenelig med for stramme bånd (hvilket kan ses som et grundlæggende opgør med den protestantiske arbejdsetik). Medlemmer af den kreative klasse kræver ifølge Florida plads. Bliver normerne for stramme eller den sociale kontrol for tydelig, så er de allerede på vej videre.

"To a certain extent, participants acknowledged the importance of community, but they did not want it to be invasive or to prevent them from pursuing their own lives. Rather, they desired what I have come term "quasi-anonymity. In terms of modern sociology, these people prefer weak ties to strong ... Where strong ties among people were once important, weak ties now appear restricting and invasive" (Florida, 2003, p 5f).

Dette citat er centralt i forhold til Floridas forståelse af den kreative klasse og deres relationsforståelse. Men det skal samtidig bemærkes, at Florida i citatet skriver "these people", hvilket giver anledning til at spørge, om andre klasser har anderledes præferencer for relationsdannelse, hvilket nødvendigvis også må inddrages, hvis man ønsker at forstå begrebet sammenhængskraft i en geografisk kontekst. I denne sammenhæng kan man sige, at Florida alene fokuserer på, hvilke relationer som er de kreative, nyskabende – ikke hvad der skal til for at skabe sammenhængskraft.

De tre ovenstående fællestræk (eller værdier) samler Florida i begrebet '*den kreative etos*', som igen kan oversættes til den fundamentale kultur eller ånd der definerer den kreative klasse. Denne etos afspejler normer og værdier, der fremmer kreativiteten i alle retninger, styrker dens rolle i økonomien og kræver eller forventer støtte i miljøet – virksomheden, universitetet, lokalsamfundet, byen (Florida, 2005, p 52). Selve motivationen for at arbejde kræver mere end penge. Den er forbundet med arbejdets kreative indhold. Blandt de vigtigste faktorer er derfor udfordring, ansvar, fleksibilitet og anerkendelse samt stimulerende ledere og kolleger.

Man kan dog stille spørgsmålstegn ved, i hvilket omfang "den kreative etos" virkelig er en adækvat forklaringsramme for forståelsen af den kreative classes livsnormer / værdigrundlag? Det ville i givet fald betyde, at de 30 % af den amerikanske befolkning, som tilhører den kreative klasse, alle skulle forkaste idéen om at skulle indgå i mere forpligtende sociale netværk (bonding-relationer) og dermed dele balancerede og generaliserede normer med andre aktører – herunder mere borgere fra andre klasser? En tilgang som i hvert fald i en skandinavisk

kontekst virker noget fjern, og temmelig langt fra værdierne bag et velfærdssamfund som det danske, hvor vi netop synes at være kendetegnet ved den sociale sammenhængskraft, der skabes gennem fælles børnehaver, skoler og andre offentlige institutioner, som medvirker til at bygge bro mellem klasserne. Der må berettiget kunne stilles spørgsmålstejn ved, om personer fra den kreative klasse ikke også lader sig involvere i bonding-relationer" ud fra en altruistisk tilgang? Putnam skriver i bogen "Bowling Alone":

"Organizational involvement seems to inculcate civic skills and a lifelong disposition toward altruism" (Putnam, 2000, p 121).

Et forhold, som også må influere på personer tilhørende den kreative klasse, som eksempelvis fra barnsben har deltaget i foreningsaktiviteter (sport, spejder, højskole m.v.). I en nylig offentliggjort undersøgelse fra Socialforskningsinstituttet - "Den frivillige sektor i Danmark" - fremhæves det, at:

"Undersøgelserne viser en klar sammenhæng med uddannelse. Jo højere uddannelse, jo flere er engageret i frivilligt arbejdet" (Boje, Thomas P et al., 2006, p 57).

Ovenstående kritik til trods anerkender vi dog det forhold, at der blandt de personer, der i dag er beskæftiget med kreative jobindhold, er en præference for at dyrke netværk som temporære forbindelser, og at denne arbejdsform i høj grad er kreativitetsfremmende. Dog stiller vi spørgsmålstejn ved, om denne antagelse kan udelukke altruistisk adfærd? Der vil sandsynligvis være grænser for mange altruistiske, frivillige organisationer, den kreative for alvor vil have tid, ressourcer og commitment til at vedligeholde, men alligevel er Floridas forholdsvis ensidige fokus på relationer, som er kreative og nyskabende, for os, et centralt element i forståelse af begrebet sammenhængskraft. Også selv om Floridas bidrag i bund og grund handler om, hvad der skaber størst økonomisk udvikling, og ikke hvordan man skal forstå menneskers sociale væsen.

4.7 Kreativitet: Individuelt fænomen i en social proces med en geografisk dimension

Selvom kreativitet ofte betragtes som et individuelt fænomen, er det samtidig for Florida uundgåeligt, at det sker i en social proces.

"Selv den ensomme skaber er i høj grad afhængig af andre bidragydere og samarbejdspartnere. Succesfulde skabere har ofte organiseret sig selv sammen med andre for systematisk at få gavn af fælles anstrengelser" (Florida, 2005, p 63).

Kreativiteten er afgørende, og den er mangefacetteret og multidimensional, men skal samtidig organiseres eller kanaliseres ind i så tilpas faste rammer, at der bliver steder og miljøer (lokalsamfund, virksomheder og byer), der både kan tiltrække de kreative mennesker og sørge for den nødvendige produktion, omsætning, rentabilitet og investering.

"It is apparent that place and community are more critical factors than ever before. And it appears that place, rather than being an abstract "space" ... is essential to economic life. The economy itself increasingly takes form around real concentrations of people in real places" (Florida, 2003, p 4).

Florida henviser i sin argumentation for behovet af et fysisk såvel som et socialt miljø til Jane Jacobs beskrivelse af *Hudson Street*, der husede en mangfoldighed af mennesker med vidt forskellige etniske baggrund og mennesker fra alle samfundslag. Ifølge Florida fostrede og tiltrak Hudson Street (et kvarter bestående af mange korte boligblokke, hvilket skabte en mangfoldighed af fodgængere på gaden) samtidig en bestemt persontype – af Jacobs betegnet som vigtige offentlige karakterer – som butiksejere, købmænd og lokale ledere af forskellig slags. Disse mennesker spillede samtidig en vigtig rolle i mobiliseringen af ressourcer. De udnyttede deres position i sociale netværk og forbandt mennesker og idéer og spillede på den måde en katalyserende rolle i samfundet (Florida, 2005, p 69f). Det, der ifølge Florida fik

Hudson Street til at fungere, var dens kombination af et fysisk og socialt miljø (Florida, 2005, p 69).

Florida anser dermed "*stedsbegrebet*" som afgørende – og mere nu end nogensinde før. Stedsbegrebet vil sige de konkrete steder, hvor mennesker samles for at bo og leve og arbejde. Stedet er – til forskel fra organisationer og virksomheder – blevet den centrale organiseringsenhed (Florida, 2005, p 38). Det skal som nævnt forstås bred forstand; et miljø, et lokalsamfund, undertiden en hel by, som de enkelte mennesker eller virksomheder kan indgå i ved siden af andre virksomheder og institutioner, herunder ikke mindst universiteter. Kreative mennesker klynger sig ikke blot sammen, hvor jobbene er – de samler sig på steder, der er centre for kreativitet (Florida, 2005, p 38) I den forstand kan man tale om, at der i stedsopfattelse også ligger et indbygget element af værdisæt eller form efterstræbt "menneskeklima", som funderet i en konkret geografisk lokation.

4.8 Netværk i temporære bånd

I det store perspektiv gælder, at det er kreativiteten, der er den afgørende drivkraft for væksten i beskæftigelsen, og kombinationen af mangfoldighed og kreativitet der driver befolkningstilvæksten og skaber regional udvikling. Også evnen til at skabe meningsfulde nye former ud fra den eksisterende viden (fornyelsesevnen) er ifølge Florida stærkt forbundet med mangfoldigheden og den kreative kapital.

Men da spændingen mellem kreativitet og organisation – mellem kaos og orden – principielt er uundgåelig, og da forandringshastigheden er stigende, kræver den aktuelle udvikling helt konkret, at man forsøger at finde en samlet model for det økonomiske og sociale system, der passer til den kreative tidsalder (Florida, 2005, p 42).

Florida fremhæver, at vores fundamentale samfundsmæssige former er under forandring og drives af kræfter, der hænger sammen med den kreative etos. I så at sige alle aspekter af livet

har svage bånd erstattet de stærkere bånd, der engang gav struktur i samfundet (Florida, 2003, p 5). I stedet for at leve i en by i mange årtier flytter vi nu rundt omkring. I stedet for lokalsamfund, der af Florida er defineret af tætte forhold og forpligtelser over for familier, venner og organisationer, søger vi steder, hvor vi på en nem måde kan få venner og bekendtskaber og leve halvanonyme liv. Svækkelsen af vores bånd til mennesker og institutioner er et resultat af det stigende antal forbindelser, vi indgår i. Det moderne liv er i stigende grad defineret af tilfældige forbindelser (Florida, 2005, p 38), og de tætte forhold og forpligtelser, som betones som så vigtige for tilvejebringelsen af social kapital hos Putnam, anskues af Florida som bundne fællesskaber, der i det nuværende økonomiske system må betegnes som frugtesløse og hæmmende for kreativ udfoldelse og dermed økonomisk udvikling (Florida, 2005, p 42). Florida anfører, at:

"Social structures that were important in earlier years now work against prosperity. Traditional notions of what it means to be a close, cohesive community and society tend to inhibit economic growth and innovation" [...] "Places with dense ties and high levels of traditional social capital provide advantages to insiders and thus promote stability, while places with looser networks and weaker ties are more open to newcomers and thus promote novel combinations of resources and ideas" (Florida, 2003, p 5f).

4.9 Opsamling

I ovenstående kapitel har vi ud fra en teoretisk tilgang forsøgt at finde frem til en række faktorer, som, vi finder, kan medvirke til at forklare vilkår for skabelse af sammenhængskraft – særlig i en mere lokal kontekst!

Med udgangspunkt i Putnams teoriapparat har vi inddraget begrebet "social kapital", der ifølge Putnam skal forstås som egenskaber ved det samfundsmæssige liv i form af tillid, normer og netværk, der fremmer samarbejdet mellem deltagerne og dermed forbedrer samfundets effektivitet.

Ud fra Putnams forståelse vil lokalsamfund med en høj grad af social kapital have mindre kriminalitet, mere effektive skoler, mindre misbrug af narkotika samtidig med, at man vil få en mere lydør, ærlig og effektiv politisk ledelse og borgere som til gengæld mere tilbøjelige til at betale skatter og opfylde andre borgerpligter ligesom mennesker med forbindelser til hinanden. Sammenhængen mellem "det effektive samfund" og andelen af social kapital skal ifølge Putnam ses i snæver relation til begrebet "tillid". Gennem deltagelse i civile foreninger og netværk opbygges tillidsrelationer og gensidighedsnormer, som Putnam opdeler i balancerede noget-for-noget normer og generaliserede normer.

Særligt den sidstnævnte normkategori, hvor man er villig til at hjælpe uden en forventning om at få noget igen, men med en tro på at andre på et andet tidspunkt vil gøre noget for en selv, er ifølge Putnam en signifikant generator af social kapital. I Social kapital opstår med andre ord som et biprodukt af i relationerne mellem individer. Kendetegnende for denne form for kapital, til forskel fra den mere håndgribelige fysiske kapital, er, at den vokser ved brug, og minimeres ved mangel på brug. Jo mere to mennesker mødes og udviser tillid over for hinanden, jo større er den gensidige tillidsfuldhed, og jo mere må man ifølge Putnam forvente, at de kan bruge hinanden. Deltagelse i samfundsaktiviteter – formelle såvel som mere uformelle har i den forbindelse stor betydning for dannelsen af social kapital og fremmest samtidig altruistisk adfærd.

Putnam opdeler som beskrevet den sociale kapital i to former for kapital. Den afgrænsende sociale kapital (bonding social capital) og den brobyggende sociale kapital (bridging social capital). Gennem inddragelse af Florida har vi sat fokus på, at der i forhold til forståelsen af brobyggende sociale kapital også er behov for at forstå netværk som andet og mere end sammenslutninger baseret på tillids- og normrelationer. Florida fremhæver, at nogle mennesker – i hvert fald den kreative klasse – i højere grad efterspørger løsere og mere temporære netværk, idet livsnormerne determineres af de 3 T'er - teknologi, talent og tolerance (tilsammen den kreative etos).

Vender vi os mod "det mere lokale", anser Florida samtidig stedsbegrebet som meget afgørende i dag. Stedet er - til forskel fra organisationer og virksomheder - blevet den centrale organiseringsenhed. Kreative mennesker flytter derhen, hvor der er centre for kreativiteter - ikke nødvendigvis hvor der er arbejde. Man tale om, at der i denne stedsopfattelse også ligger et indbygget element af værdisæt eller form efterstræbt "menneske-klima", som funderet i en konkret geografisk lokation.

Opsamlende kan vi konkludere, at Putnams introduktion af social kapital bedst medvirker til at forstå elementerne i sammenhængskraft, men at Floridas bidrag i forhold til temporære relationer medvirker til at udbygge forståelsen af brobyggende netværksrelationer. Da netop sociale relationer er et nodalpunkt i begrebet sammenhængskraft, mener vi at have skabt en mere nuanceret forståelsesramme.

5 Konklusion

Formålet med denne opgave var ud fra en teoretisk tilgang at finde frem til en række faktorer, som kunne medvirke til at forklare, hvordan sammenhængskraft skabes.

I projektet har vi valgt primært at koncentrere os om at analysere begrebet sammenhængskraft ud fra et **netværksplan**, hvorfor vores fokus i særlig grad retter sig mod relationer på tværs af forskellige aktører. Dog skal det samtidig pointeres, at sammenhængskraft bør forstås som et genstandsfelt bestående af flere gensidigt afhængige planer, hvori der også indgår et *makroperspektiv* med fokus på homogenitet og segregering af grupper i samfundet – ligesom der modsat indgår et niveau på det mere *personlige plan*, hvor fokus rettes mod emner som forekomst af ensomhed, følelsen af forankring, oplevelsen af samhørighed og indflydelse. Vi er klar over, at disse tre planer gensidigt influerer på hinanden, men har som nævnt valgt at lægge vores primære fokus på en analyse af netværksplanet, som altså i forhold til projektets genstandsfelt relaterer sig til at forstå sammenhængskraft baseret på relationer og identiteter, som er funderet mere lokalt.

Men hvordan skal begrebet "lokalområde" forstås? Som anført i projektets motivation kan vi i forbindelse med strukturreformen konstatere, at en række af landes kommuner har sat lokaldemokrati højt op på dagsorden – blandt andet gennem nytænkning omkring den politiske og administrative organisationen, som igen (i det mindste som et delmål) også har til formål at styrke borgerens affektive tilknytning til kommunen. Men kan det overhovedet lade sig gøre, politisk og administrativt at opstille rammer for, hvad der er lokalt? For at søge svar på dette spørgsmål har vi indledningsvist i projektet set nærmere på, hvad der konstituerer "det lokale" i forhold til begreber som tid, rum og sted!

Selv om tid og rum synes i opløsning, mener vi, at det giver mening at tale om det lokale. Bl.a. fordi stedet får øget betydning, når der som følge af et rationale om, at alle steder i et økonomisk perspektiv principielt er lige gode. Så bliver det interessant at se på de særlige

karakteristika. Og for de enkelte mennesker har (og får) stedet forskellige betydninger gennem de sociale praksisformer, vi hver især har i relation til hverdagslivets processer.

For os er det centrale i tolkningen af "det lokale" en forståelse af begrebet rum, der tager sit udgangspunkt i **konkrete relationer**. Gennem relationer skabes netværk (temporære eller mere faste) som igen er med til at skabe det konkrete rum via konkrete handlinger. Det betyder samtidig, at definitionen (forståelsen) af "rummet" uafslutteligt må blive forskelligt fra projekt til projekt uden faste og ekskluderende grænser, men at "rum-begrebet" samtidig må betragtes som et socialt rum, hvor de sociale praksisser, artikulationer og relationer - nære og uformelle som upersonlige og formelle, det danner rammen om, skaber rummet og giver det betydning. Således mener vi, at det giver mening at forholde sig til begrebet "det lokale" eksempelvis i form af lokalområder eller lokalsamfundet - idet bo- eller arbejdsstedet jo samtidig relaterer sig til en geografisk / fysisk størrelse, hvor inden for der udfoldes sociale praksisser, som forankres i stedet. Det lokale rum er fysisk forankret, men er som rum fleksibelt og får betydning gennem hverdagslivets handlinger og mening gennem de konkrete aktiviteter og handlinger.

Vender vi os mod begrebet sammenhængskraft anskuet ud fra et netværksplan, har vi gennem Putnam introduceret begrebet **social kapital**, som et centralt element i forståelsen. Social kapital skal ifølge Putnam forstås som egenskaber ved det samfundsmæssige liv - som tillid, normer og netværk - der fremmer samarbejdet mellem deltagerne og dermed forbedrer samfundets effektivitet. Ud fra Putnams forståelse vil lokalsamfund med en høj grad af social kapital have mindre kriminalitet og misbrug, mere effektive skoler og samtidig en mere lydhør, ærlig og effektiv politisk ledelse. Borgerne vil til gengæld være mere tilbøjelige til at betale skatter og opfylde andre borgerpligter.

Koblingen mellem "det effektive samfund" og andelen af social kapital skal ifølge Putnam ses i snæver sammenhæng til begrebet "tillid". Gennem deltagelse i civile foreninger og netværk opbygges tillidsrelationer og gensidighedsnormer, som af Putnam opdeles i balancerede noget-

for-noget normer og generaliserede normer (her hjælper man uden forventning om at få noget igen, andet end at andre på et andet tidspunkt nok vil gøre noget for én selv, hvis man skulle få brug for hjælp). Særligt den sidstnævnte normkategori er ifølge Putnam en betydelig generator af social kapital, der kendetegnes ved, at den vokser, når den bruges, og mindskes, når den ikke bruges. Jo mere mennesker mødes og udviser tillid over for hinanden, jo større bliver den gensidige tillidsfuldhed, og jo mere må man ifølge Putnam forvente, at de kan bruge hinanden.

Deltagelse i samfundsaktiviteter – formelle såvel som mere uformelle har i den forbindelse stor betydning for dannelsen af social kapital og fremmest samtidig altruistisk adfærd. Vi anerkender selv, at tillidsrelationer ofte kan være normbærende, og finder det også plausibelt, at social kapital kan være fremmende for altruistisk adfærd. Imidlertid stiller vi os spørgende overfor, om der er tilstrækkelig dokumentation for, at social kapital – alene i form af deltagelse og netværksdannelse – kan tillægges en så eksplicit og uafhængig, betydning for den enkelte. Er den blotte deltagelse i sig selv et tegn på dannelse af social kapital? Vi finder ikke, at den blotte deltagelse pr. automatik giver mere sunde og glade mennesker og et samfund som pr. definition bliver mere demokratisk, velfungerende og velhavende.

Putnams opdeler selv den sociale kapital i **afgrænsende sociale kapital** (bonding social capital) og den **brobyggende sociale kapital** (bridging social capital), og inkluderer selv det forbehold, at førstnævnte form kan være ekskluderende og skabe barrierer i forhold omgivende relationer. Samtidig kan man stille spørgsmål ved betydningen af tillids- og normaspektet som dækkende forklaringsfaktor til forståelse af netværksaspektet af den brobyggende sociale kapital.

Gennem inddragelse af Florida har vi sat fokus på, at der i forhold til forståelsen af den brobyggende sociale kapital også er behov for at forstå netværk som andet og mere end blot sammenslutninger baseret på tillids- og normrelationer. Florida fremhæver, at i hvert fald den kreative klasse efterspørger løsere og mere temporære netværk, idet livsnormerne determineres af de 3 T'er (teknologi, talent og tolerance), der tilsammen danner den kreative

etos. Et forhold vi anerkender og samtidig finder anvendeligt som et supplement til forståelse af sammenhængskraft på netværksplanet.

Opsamlende kan vi konkludere, at Putnams introduktion af social kapital i væsentlig grad medvirker til at forstå elementerne i begrebet sammenhængskraft, men at Floridas bidrag i forhold til temporære relationer medvirker til at udbygge forståelsen af brobyggende netværksrelationer. Da netop sociale relationer er et centralt element i begrebet sammenhængskraft, mener vi gennem denne kobling har fundet frem til en mere nuanceret forståelsesramme for begrebet, hvor vores (tids)rumlige aspekt bidrager til en forståelse af, i relation til hvilke rammer sammenhængskraften skabes (samtidig med at rammerne skabes).

5.1 Perspektivering

Afslutningsvis har vi i dette projekt udarbejdet en perspektivering, hvor vi kort opridser de ting, som vi også kunne have valgt at analysere i relation til opgavens analysefelt.

I projektets indledning afgrænsede vi os til hovedsageligt at undersøge begrebet sammenhængskraft ud fra et netværksplan, selvom vi samtidig pointerede, at begrebet med fordel også kunne analyseres på et makroplan såvel som på det personlige plan – faktisk mener vi, at de tre niveauer er gensidigt afhængige. I forhold til Makroplanet, kunne vi have valgt at set nærmere på betydningen af marginaliserede grupper i forhold til det øvrige samfund. I hvilket omfang vil en stigende samfundsmæssig polarisering eksempelvis have indflydelse på samfundets samlede sammenhængskraft, og hvordan har dette igen betydning for den enkeltes muligheder for at udfolde sig?

Et relevant undersøgelsesfelt kunne samtidig være at dykke ned i analyse af, hvorvidt velfærdsstaten ikke kan betragtes som et nødvendigt – eller i det mindste en stærkt stabiliserende faktor – i forhold til at sikre den kreatives klasses muligheder for at udfolde deres præferencer for teknologisk udvikling, talent (metrokrati) og tolerance?

Endnu et emne, vi kunne have valgt at analysere, kunne være at tage udgangspunkt i de demokratiske faldgrupper, der er ved, at man fra politisk og administrativ side vælger at understøtte netværksstrukturer, som i høj grad baserer sig på deltagelsesdemokrati. Her er karakteristika, at der sikres elementer som dialog, orientering mod fællesinteressen og dermed fokus på konsensuskabelse. De inddragede oplever en proces, hvor de mægtig- og myndiggøres, men samtidig giver de dem, der allerede er mægtig- og myndiggjort mulighed for at blive yderligere mægtig- og myndiggjort (en form for eliternes deltagelse) med fare for stigmatisering og eksklusion for de individer, der ikke er ordentligt integreret i et netværk, og som således oplever en ringe tilgang til social kapital. Samtidig kunne det være en undersøgelse værd at se på hvilken effekt det måtte have, at man lukker selve politikskabelsen (magten) ind i civilsamfundets selvstyring - vil der så stadig skabes social kapital i samme omfang som tidligere, når de horisontalt styrede foreninger og fællesskaber i højere grad skal til at forholde sig til politiske forhold, i stedet for alene at engagere sig i foreningernes daglige virkefelt?

6 Litteraturliste

Andersen, John et al.: *Empowerment i storbyens rum* - Kapitel 2 p 41-74; Hans Reitzels Forlag; 2003

Andersen, Heine & Kaspersen, Lars Bo (red.): *Klassisk og moderne samfundsteori*; Hans Reitzels forlag; 1996

Boje, Thomas P. et al.: *Den frivillige sektor i Danmark*; Socialforskningsinstituttet; 2006

Brügger, Niels: *Virilio - essays om dromologi*; Introite Publishers 2001 (Uddrag hentet fra <http://www.introite.dk/dromologi/dromologi.htm>)

Burr, Vivian: *An Introduction to Social Constructionism*; Routledge 1995

Bærenholdt, Jørgen Ole: *Coping with Distances – Producing Nordic Atlantic Societies* (kapitel 1 og 7); Department of Environmental, Social and Spatial Change, Roskilde University. Department of Planning and Community Studies, University of Tromsø. Forthcoming; Berghahn Books, Oxford. 2006

Collin, Finn: *Konstruktivisme* (kapitel 1 p 1-33); Roskilde Universitetsforlag 2003

Florida, Richard: *Cities and the Creative Class*. In: *City & Community* nr. 2, 2003 p 3-19.

Florida, Richard: *Den kreative klasse*, Forlaget Klim; 2005.

Giddens, Anthony: *The constitution of society - Outline of the Theory of Structuration*; Cambridge Polity Press, 1984.

Holbæk Kommune: *Visionen: Hos os er det højt til loftet*; 2006

Holbæk Kommune: *Lokalfora og god netværksstyring*; 2006

Jørgensen, Per Schultz: *Sammenhængskraft er velfærd - og det økonomiske grundlag for den*; www.myrhus.dk

Massey, Doreen: *Geographies of Responsibility*, Geografiska annaler 86 B (1); 2004.

Massey, Doreen: *A Global Sense of Place* fra Space, Place and Gender; Cambridge: Polity Press; 1994.

Nisbet, Robert A.: *The Sociological Tradition*; Transaction Publishers; 1993.

Putnam, Robert D.: *Making Democracy Work - Civic Traditions in Modern Italy*; Princeton University Press 1993.

Putnam, Robert D.: *Bowling alone - The Collapse and Revival of American Community*; Simon & Schuster 2000.

Simonsen, Kirsten: *Kronotoper af byen - Kapitel 2 i Byens mange ansigter - konstruktion af byen i praksis og fortælling*; Roskilde Universitetsforlag; 2005.

Urry, John: *The New Mobilities Paradigm*; Mobility and the Cosmopolitan Perspective - A Workshop at the Munich Reflexive Modernization Research Centre (SFB 536), 29 - 30 January 2004, Munich.